

17. Strateški ciljevi, prioriteti i mjere revitaliziranja i kontinuiranog napretka industrije u Federaciji BiH

Projekt „Razvoj industrijske politike u FBiH“ temelji se na potpunoj saglasnosti s opredjeljenjem da izrađujemo napredno društvo.

Mi sami sad stvaramo budućnost našeg okruženja za narednih 10-20 ili 50 godina, gdje trebamo živjeti u skladu i ugodnoj atmosferi povezivanja mladih generacija s generacijama od iskustva.

Tokom tranzicije valja se usredotočiti na osmišljavanje i ostvarivanje cjelovitog koncepta ekosocijalno-tržišnog modela održivog razvoja i naprednog društva. Izlaz treba tražiti u novom proizvodu, novoj tehnologiji i, prije svega, novoj filozofiji privređivanja.

Održivi razvoj podrazumijeva onaj oblik ljudskog promišljanja i djelovanja koji omogućava dugoročni razvoj privrednih djelatnosti i društva, te mirnoga suživota uz svrhovito korištenje naslijeđenih zaliha i života u prirodi. Napredno društvo je onaj oblik organizacije suživota na planeti Zemlji u kojima ljudska vrsta smisao svega postojanja stavlja u službu stvaranja novih vrijednosti.

Glavni cilj je stvoriti okvir za održivi ekonomski razvoj i napredno društvo u FBiH i BiH uopće. Tako visoko postavljeni cilj može se postići samo uz opsežna naučna istraživanja, konsenzus o ekonomskoj strategiji i regionalnom razvoju, te prihvatanju cjelovitog kompleksa ekosocijalno-tržišnog modela. Samo sinergijsko djelovanje diplomacije (ekonomske diplomacije, prije svega) i nositelja razvoja cjelokupne privrede u Federaciji BiH i državi može polučiti rezultate.

Ekosocijalni-tržišni model počiva na temeljnim odrednicama: ekologija, društvo i tržišna ekonomija, koje su međusobno organski povezane, u svrhu ostvarivanja natjecateljske sposobnosti, socijalno/društvene pravednosti i partnerstva, te obzirnog korištenja prirodnih zaliha.

Održivi razvoj podrazumijeva onaj oblik ljudskog promišljanja i djelovanja koji omogućava i osigurava dugoročni (višenaraštajni) razvoj privrednih djelatnosti i društva, te mirnoga (su)života uz svrhovito korištenje (bez iscrpljivanja) naslijeđenih zaliha i života u prirodi.

Napredno društvo je (za razliku od kapitalističkog, tj. vlasničko-potrošačkoga) onaj oblik organizacije (su)života u BiH u kojem ljudska vrsta smisao i svrhu

svoga postojanja i djelovanja stavlja isključivo u službu stvaranja novih vrijednosti, tj. koristi za sve korisnike svih dobara u državi. U tom smislu, svekoliko ljudsko djelovanje zbiva se u sljedećih sedam temeljnih procesa, odnosno područja: društveno-ljudski potencijali, sistem vrijednosti i vrednota, promjene sistema, informacije i komunikacije, odnos sistema i okruženja/okoliša, ustrojstvo/organizacija sistema i ekosocijalno-tržišna privreda.

Tok implementacije projekta „Razvoj industrijske politike u Federaciji BiH“ i dokumenata donesenih na temelju projekta pratit će se podnošenjem izvještaja Vladi FBiH u kojima će se pored ostalog iskazivati:

- ekonomski rezultati primijenjenih mjera,
- unapređenje industrijske politike (povećanje konkurentnosti),
- analize postignutih rezultata na osnovu kojih će se donositi provedbeni dokumenti za naredne godine.

Strateški ciljevi sadrže horizontalne i sektorske prioritete, mjere i aktivnosti. Realiziranje horizontalnih prioriteta treba prostor Federacije BiH učiniti udobnim za proizvodnju, razvoj privrede i ulaganja.

Realiziranje sektorskih prioriteta treba pojedini sektor dovesti do nivoa osposobljenosti za tržišnu utakmicu. Osnova za sektorske prioritete je:

- izgradnja društva utemeljenog na znanju;
- povećanje konkurentnosti industrijskih subjekata;
- revitaliziranje naučnog i tehnološkog potencijala;
- povećanje izvoza proizvoda s većom dodanom vrijednosti.

U našim uvjetima, svaki entitet mora proizvoditi, ali ne sve, već ono što najbolje zna i može.

17.1 Horizontalni segmenti (mjere i aktivnosti) u razvoju industrijske politike u Federaciji BiH za period 2009.–2018. godine

Formulacije prioriteta, mjera i aktivnosti trebaju ukazati na svu složenost tržišnih zakonitosti, države, praćenja – vođenja industrijske politike tako da se za istu može reći da je uspješna. Izgradnja strategije traži:

- političku saglasnost da se nadležnosti FBiH i kantona ne preklapaju, nego efikasno nadopunjuju,
- formiranje novih institucija,
- prestrukturiranje postojećih institucija – nositelja potpore industrijskog razvitka.

17.1.1 Institucije, agencije

U procesu stvaranja povoljnih uvjeta za ostvarivanje utvrđenih ciljeva neophodno je:

- Formirati državni institut za tehnologiju, a ako to nije moguće, formirati institut pri Federaciji BiH.

Misija instituta treba da je podrška razvoju baziranom na znanju, inovativnosti i kreativnosti. Institut treba biti najvažniji dio tehnologijskog i inovacijskog sistema države sa zadatkom podrške osvajanju postojećih tehnologija koje su još uvijek za industriju interesantne, usmjeravanja i podrške transfera i iznalaženja novih tehnologija, pratiti i predviđati svjetska tehnologijska kretanja, davati podršku u potpori za učestvovanje domaćih istraživačkih resursa u evropskim i svjetskim projektima istraživanja i razvoja koji su od interesa za BiH, pratiti i ocjenjivati bosansko-hercegovački tehnologijski progres i istraživačko-razvojni potencijal i biti vodeća institucija koja predlaže strategiju tehnološkog razvoja zemlje.

- Formirati Agencije za ostvarenje politike djelovanja u oblasti nauke i tehnologije na temeljima usvojene Strategije ukupnog razvoja i posebno razvoja industrije u Federaciji BiH.

U okviru Agencije neophodno bi bilo radno tijelo koje bi koordiniralo i poticalo dogovorene mjere, njihovu operacionalizaciju i finansijsku podršku.

- Uspostaviti agenciju za promociju saradnje univerziteta i instituta s industrijom i SME. Donijeti program koji će kroz istraživačke projekte i inovativne programe cjeloživotnog obrazovanja djelotvorno povezati naučne institucije i privredu.

Mala i srednja preduzeća u Federaciji BiH nemaju istraživačke kapacitete niti kadrove koji bi se bavili istraživačkim radom. Prema rangiranju Svjetskog ekonomskog foruma za 2008. godinu, BiH je na 133. mjestu od 134 rangirane države po sposobnosti preduzeća da apsorbiraju nove tehnologije. Od ukupnog broja kadrova u Federaciji BiH koji su školovani da se bave naučno-istraživačkim radom svega je 2,6% zaposleno u prerađivačkoj industriji.

- Uspostaviti agenciju za evaluaciju rada svih institucija, agencija, komora, ... koja su infrastrukturna podrška industriji. Sistem mjerenja i vrednovanja za svaki subjekt mora biti transparentan i unaprijed određen, ovisno od definirane misije subjekta.

Učinak rada svih institucija, agencija, komora, ... treba biti evaluiran u skladu sa standardima Evropske unije. Bosna i

Hercegovina, odnosno Federacija BiH je u posljednjih desetak godina skoro u svim segmentima vladinog i nevladinog sektora uspostavila ministarstva, agencije, komore, klastere, poslovne inkubatore, itd. kao podršku industriji po principu kako to rade napredne država Evropske unije. Pitanje je samo kvaliteta rada ovih subjekata, odnosno programa dinamike dostizanja standarda učinkovitosti naprednih zemalja iz okruženja. Zato je neophodno biti svjestan da osnivanje institucija ili agencija za podršku privrednom razvoju, samo po sebi, ne znači ništa. Iluzorno je i očekivati učinkovitost ovakvih institucija u poređenju sa istim u razvijenim zemljama. Međutim, važno je da postoji program čiji je cilj dostizanja standarda rada ovih institucija u skladu sa normama razvijenih zemalja.

17.1.2 Programi, strategije

U cilju stvaranja stvaralačke klime bitne za snažan i dinamičan proces realiziranja utvrđene strategije važno je:

- Donijeti program dostizanja ulaganja u istraživanje i razvoj 1% BDP u FBiH u narednih 5 godina. Preko 90% ovih sredstava trebaju biti u fondu za sufinansiranje istraživačkih projekata naučnih institucija i industrije, isključivo onih koji će proizvesti znanje za komercijalizaciju:

Većina stranih investicija u BiH bilo je radi iskorištavanja prirodnih resursa i jeftine radne snage u kombinaciji sa blizinom velikog tržišta. Prirodna bogatstva su iscrpiv resurs, dok nijedna država ne smije budućnost graditi na vlastitoj jeftinoj radnoj snazi, i ne može dostići željeni razvoj i konkurentnost jeftinom radnom snagom bez oslanjanja na vlastito istraživanje i razvoj. Prema opredjeljenju Evropske unije istraživanje i razvoj „leže u srcu strategije EU“. Jedan od ciljeva Lisabonske strategije je da se u EU izdvaja najmanje 3% BDP za istraživanje i razvoj. Od ove sume očekuje se da vlada izdvoji jednu trećinu, dok ostatak treba izdvojiti preduzetnički sektor. Sigurno je da će se od svih članica EU, pa i država kandidata za pridruživanje tražiti da se napravi program kako dostići ove ciljeve. Zato bi BiH, odnosno Federacija BiH trebale hitno napraviti strategiju ulaganja u istraživanje i razvoj, i pri tome je za uspjeh ključan koncept tržišno orijentiranog istraživanja i razvoja.

- Donijeti program borbe protiv korupcije kako bi ohrabрили strane investicije i dali doprinos tržišnom natjecanju postojećih privrednih preduzeća:

U svijetu nije poznat koncept paralelne egzistencije uspješne privrede i široko rasprostranjene korupcije.

- Usvojiti program podrške novonastalim preduzećima zasnovanim na naučnim inovacijama (odgoda poreznih obveza, kreditnim garancijama, preduzetničkim fondovima i sl.),
- Provesti studiju opravdanosti uvođenja trgovačkih sudova:

Od 2003. godine implementiran je projekat alternativnog rješavanja sporova u BiH, sa ciljem omogućavanja medijacija radi obezbjeđenja efikasnog i finansijski isplativog rješavanja sporova. Od jula 2007. godine ispunjeni su svi neophodni preduvjeti za potpunu implementaciju zakona o medijaciji. Obzirom da preduzeća i dalje ističu kao veliki problem sporog rješavanja poslovnih sporova, studij treba pokazati koliko je medijacija kao alternativa efikasna u rješavanju problema poslovnih sporova, i ukazati na eventualnu opravdanost osnivanja trgovačkih sudova.

- Uspostaviti proceduru i sistem kontrole oslobađanja (ili vremenske odgode) uvoza novih tehnologija od poreza i carina. Donijeti zakon u tom smislu, olakšicu vezati za stepen supstitucije uvoza, odnosno za veličinu izvoza,
- Usvojiti program mjera borbe protiv sive ekonomije. Program mjera treba imati indikatore djelotvornosti i periodičnu kontrolu uspješnosti:

Prema provedenoj analizi siva ekonomija uveliko ugrožava fer tržišno natjecanje i predstavlja mnogim preduzećima problem u poslovanju. Umjesto sporadičnih akcija neophodno je usvojiti konzistentan i permanentan program borbe protiv sive ekonomije.

- Usvojiti strategiju razvoja ICT tehnologija s osvrtnom na e-business (e-Commerce, ..., e-Government). Strategijom treba biti obuhvaćen program reaktiviranja BIHARNET-a:

Prethodna strategija po pitanju razvoja i primjene IC tehnologija, koja je nastala kao rezultat srednjoročne razvojne strategije Vijeća ministara (PRSP), nije provedena.

17.1.3 Zakoni

Institucionalnu potporu svemu navedenom moraju osiguravati odgovarajući zakoni. Zato je od presudne važnosti:

- Donijeti Zakon o državnoj pomoći:

EU je uspostavila precizna pravila i sistem dodjele pomoći preduzećima, a čiju provedbu nadgleda Evropska komisija. Pravila su posebno ograničavajuća prema sektorskim pomoćima jer takve pomoći narušavaju tržišnu utakmicu čime se ne doprinosi globalnoj konkurentnosti EU. Za razliku od sektorskih pomoći horizontalne

pomoći (pomoći za istraživanje i razvoj, zaštitu okoline, uštedu energije, zapošljavanje, usavršavanje) smatraju se dobrodošlim jer su podjednako namjenjene svim sudionicima na tržištu. Evropska komisija je donijela „State Aid Action Plan“ za period 2005.-2009. godine sa ciljem preusmjeravanja državne pomoći sa sektorskih na horizontalne i uspostavi transparentnijeg i efikasnijeg sistema odobravanja i kontrole pomoći. U vremenu tranzicije nije moguće izbjeći mjere koje nisu u skladu sa pravilima tržišne ekonomije. Zato će BiH imati određeni vremenski period da uskladi državnu pomoć sa EU regulativom.

- Uspostaviti registar državne pomoći u skladu s EU zahtjevima:

Ovo je u skladu sa ambicijama i obavezama BiH prema članstvu u EU.

- Donijeti zakon o inkubiranju biznisa. Izgraditi novu koncepciju naučnih i tehnoloških parkova i inkubatora, koja se temelji na osiguranju naučnih, pravnih, menadžerskih i finansijskih usluga:

Trenutno ne postoji poseban zakonski okvir koji bi definirao pojam i status inkubatora u Federaciji BiH, mada mnogi inkubatori u BiH egzistiraju duži niz godina pod raznim postojećim zakonskim okvirima.

- Uspostaviti na nivou Federacije BiH jedinstven registar investiranja u istraživanje i razvoj:

Registar treba objediniti evidenciju o ulaganju u istraživanje i razvoj sa lokalnog, kantonalnog i federalnog nivoa. Obaveze BiH prema EU takođe podrazumijevaju transparentnu politiku i obavezu po pitanje ulaganja u istraživanje i razvoj.

- Na državnom nivou usvojiti pravni okvir za definiranje procedure prijave i zaštite vlasništva nad patentima. Pokrenuti mehanizme za učlanjenje BiH u Evropsku organizaciju za patente,
- Zakonom vezati rast plaća u javnom sektoru s radom produktivnošću u industrijskom sektoru (indeksiranje):

Bosna i Hercegovina pokazuje disproporciju po pitanju stanja ekonomije i visine plaća. Rast plaća bez realne osnove u javnom sektoru vrši pritisak na preduzeća u industriji da povećavaju plaće što ih, za dostignuti nivo infrastrukturne podrške i tehnologija, čini nekonkurentnim na tržištu i ugrožava njihovu egzistenciju.

- Zakonom obvezati Federalni zavod za statistiku da usvoji metodologiju EUROSTATA, ali i zakonskim mjerama propiše ažurnost podataka u skladu s njihovom važnosti i dinamikom promjene. Obvezati državnu agenciju za

statistiku na mjerenje naučnog rada u skladu s međunarodnim standardima, kao i mjerenje broja patenata naučno-istraživačkih institucija,

- Osigurati pravo učešća BiH na sve EU fondove za istraživanje i razvoj.

17.1.4 Uloga nivoa vlasti

Svi nivoi vlasti imaju svoju ulogu u ostvarivanju dogovorenih zadaća:

- Na nivou lokalne zajednice uvesti obvezu postojanja informacijskih centara gdje će budući preduzetnici dobiti kompletne informacije o pokretanju biznisa;
- Na regionalnoj osnovi formirati tehnološke parkove sa strogom misijom podrške novim tehnologijama i novim znanjima koji se komercijaliziraju;
- Osigurati pomoć naučnom podmlatku za zapošljavanje u industriju u SME nakon doktorata (oslobađanjem od poreza na plaće prvu godinu dana i sl.);
- Lokalna zajednica treba donijeti program stimulacije mladih kadrova kako bi prevazišli problem slabe mobilnosti kadrova (stambeni krediti, vremenski ograničene poreske olakšice i sl.);
- Napraviti studiju prirodnih resursa u Federaciji BiH, i formirati bazu podataka prirodnih resursa. Centralna baza podataka treba biti formirana na osnovu integralne zvanične analize stanja resursa po regijama zašto trebaju biti zadužene regionalne razvojne agencije;
- Zakonima na nivou lokalne zajednice osigurati lokalno finansiranje istraživačkih projekata od posebnog interesa za regiju. Koncept komercijaliziranja novih znanja zadržati na federalnom nivou. Finansijska sredstva se dodjeljuju projektima koji sadrže tehnologijsku inovativnost i usmjereni su na buduće komercijalizacijske projekte. Izuzetak su projekti istraživanja prirodnih resursa;
- Provesti analizu postojećih kapaciteta u regiji za certificiranje preduzeća po pitanju ISO standarda, dobivanja CE znaka i sertifikata BATA agencije i, po potrebi, proširiti postojeće kapacitete.

17.1.5 Obrazovanje

Uz opredjeljenje za društvo znanja neophodno je iz temelja mijenjati ulogu i strukturu sistema obrazovanja u svim njegovim fazama:

- Stvoriti fond za podršku edukaciji iz oblasti menadžmenta i biznisa. Fond treba služiti za podršku kratkim kursevima, većinom finansiran od preduzeća, a samo djelomično sufinansiran iz fonda. U okviru fonda rezervirati i sredstva za edukacije preduzetnika i zaposlenika u preduzeću

kako bi se stvorili potrebni preduvjeti za zadovoljenje kriterije sigurnosti i kvalitete proizvodnje i proizvoda, odnosno pružanja usluga.

- Provesti sveobuhvatnu reformu srednjoškolskih programa usmjerenog obrazovanja. Uvesti obavezan predmet iz preduzetništva i ekonomike.
- Pri evaluaciji nastavnih planova i programa posebno tehničkih, ali i svih drugih fakulteta vezanih za industrijski razvoj, uvesti obavezu pribavljanja mišljenja poslodavaca o nastavnim planovima i programima, uvesti kriterije mjerenja saradnje fakulteta sa industrijom (broj projekata, cijena projekata i sl.). Pri evaluaciji smjerova obavezno provesti analizu da li diplomirani studenti imaju mjesta na tržištu rada.
- Potrebno je u nastavne planove posebno tehničkih, ali i svih drugih fakulteta vezanih za industrijski razvoj u prvoj godini studija uvesti jedan ili dva predmeta iz ekonomike i preduzetništva (tzv. soft skills).

17.1.6 Medijska promocija

Širina i djelotvornost utvrđenih aktivnosti nezamisliva je bez odgovarajuće medijske promocije. Zato u svim fazama realiziranja strategije treba bezuvjetno:

- Uspostaviti sistem medijske promocije tržišno-orijentiranog istraživanja i razvoja;
- Medijski promovirati inovatorstvo;
- Medijski educirati javnost o važnosti znanja i nauke sa posebnim akcentom na tržišno orijentiranje i komercijaliziranje;
- Snažno promovirati koncept cjeloživotnog učenja.

17.1.7 Kontrola uspješnosti

Vjerodostojnost preduzetih mjera nemoguće je ostvariti bez stalne kontrole uspješnosti:

- Za sve usvojene mjere industrijske politike uvesti pokazatelje progresa;
- Usvojiti najduži vremenski razmak obavezne periodične revizije dokumenta Strategija razvoja industrijske politike u Federaciji BiH.

Samo ukoliko se predložene mjere implementiraju uz evaluaciju kvalitete rada svih institucija, agencija, komora, tehnoloških parkova, ... u skladu s EU normama i njihovom misijom, rezultat će biti očekivan i zadovoljavajući.

17.2. Sektorski strateški ciljevi, prioriteti i mjere za razdoblje 2009. – 2012.*

Povećani doprinos industrije rastu životnog standarda i blagostanja građana u FBiH

Prioriteti ovog strateškog cilja su: unapređenje ambijenta za proizvodnju, informiranje radno sposobne populacije o aktivnostima vezanim za proizvodnju, unapređenje naučnog i stručnog potencijala FBiH i dijaspora o izgradnji društva utemeljenog na znanju. Cilj je povećanje doprinosa efektivnom zapošljavanju, povećan broj uposlenika, povećanje broja industrijskih subjekata.

Ubrzanje reindustrijaliziranja, revitaliziranja tehnološkog potencijala

Preduvjeti za reindustrijaliziranje Federacije BiH su: potpora društvu utemeljenom na znanju, uvođenje novih informacijskih tehnologija, reinvestiranje u istraživačku mrežu u industriji, izgradnja institucionalne infrastrukture za potporu cjelokupnoj privredi. Moto svih tih aktivnosti je: „Bez tehnologije nema proizvodnje, bez proizvodnje nema napretka“.

Cilj reindustrijaliziranja, revitaliziranja tehnološkog potencijala je rast doprinosa industrije i GDP-BiH.

Podizanje stupnja konkurentnosti industrijskih subjekata

Preduzeća trebaju biti oslonjena na resurse znanja i intelektualni kapital što je osnovni izvor poslovne snage, tržišne konkurentnosti, profitabilnosti i intenzivnog rasta. Putevi za uspješno podizanje stepena konkurentnosti su: osiguran dotok novca – kapitala, korporativno upravljanje u sprezi javnog i privatnog sektora te stimuliranje uvođenja novih tehnologija. Preduzeća svoju razvojnu strategiju moraju osloniti na reinženjering, unapređenje proizvodnje i povećanu produktivnost. Konkurentnost industrije FBiH bi se održala povećanjem produktivnosti za 3 – 4% godišnje, što je praktično cilj.

Povećanje stupnja izvozne orijentacije industrije

Proizvodnja mora postati ključni preduvjet blagostanja zajednice, zapravo njezina opstanka na globaliziranom tržištu. Da bi se to ostvarilo, proizvodnja mora biti prepoznatljiva po slijedećem: visokoinovativna, visokoprilagodljiva – fleksibilna, s karakteristikom brzog reagiranja na promjene, protočna u grozdovima i mrežama, utemeljena na znanju i na postignućima naučno – istraživačkog rada. Proizvodnja koja sadrži spomenute elemente može biti izvozno orijentirana s tendencijom osiguranja rasta izvoza od 10% što je i cilj.

---

* Stanje u pojedinim sektorima, strateški ciljevi, prioriteti, mjere detaljno su obrađeni u odgovarajućim poglavljima te su navedeni samo opći-zajednički u cilju što lakšeg sačinjavanja programa implementacije

Intenzivniji i dinamičniji razvoj industrije Federacije BiH treba utemeljiti na nekoliko bitnih segmenata:

- informacijske i komunikacijske tehnologije;
- znanstveno-istraživačka djelatnost;
- etabliranje društva znanja;
- moderno obrazovanje na svim razinama;
- afirmiranje intelektualne svojine;
- usklađenost i sinhroniziranost s oblastima koje prate razvoj industrije;
- zaštita i unapređenje kvalitete življenja.

U funkciji bržeg razvitka industrije (privrede) pažnju treba posvetiti:

- izradi, usklađivanju pravne infrastrukture za informatičko društvo sa zajedničkim tekovinama;
- izgradnji dinamične informacijske infrastrukture;
- kreiranju ambijenta koji podržava razvoj privrede zasnovane na upotrebi informatičke i telekomunikacijske infrastrukture, tehnologije i znanja;
- izgradnji društva obrazovanih, fleksibilnih i kreativnih ljudi koji imaju mogućnost permanentno se obrazovati i zaposliti se;
- kreiranju poticajnog inovativnog društva;
- promoviranju razvoja društva znanja;
- aktivnom učešću u regionalnoj i međunarodnoj saradnji.

Ključni faktori budućeg /dugoročnog/ razvoja industrije Federacije BiH su:

- makroekonomska i politička stabilnost;
- preduzetnička klima;
- pravni okviri;
- prisutnost strateških investitora;
- percepcija rizika;
- stepen integracija /industrije i MSP-a/;
- stepen razvijenosti korporativnog upravljanja;
- nivo industrijske razvijenosti.

Strateški ciljevi / revitaliziranje i kontinuiranog napretka / industrijske politike u Federaciji BiH su:

- Realiziranje horizontalnih prioriteta u kantonima FBiH,
- Povećani doprinos industrije rastu životnog standarda i blagostanja u FBiH,
- Ubrzanje reindustrijaliziranje, revitaliziranje tehnološkog potencijala,
- Povećanje stepena konkurentnosti industrijskih subjekata,
- Povećanje stepena izvozne orijentacije industrije.

Ispunjenje strateških ciljeva dovelo bi do evropeizacije Federacije BiH u oblasti industrije, a to znači: veći udio industrije u osiguranju GDP-a, veću uposlenost,

veću konkurentnost, veći i brži transfer znanja i tehnologija, veću produktivnost, više proizvoda s većom dodanom vrijednosti, veću primjenu informacijskih i komunikacijskih tehnologija, promoviranja društva znanja, smanjenje percepcije rizika, povećanje stepena razvijenosti korporativnog upravljanja, izgradnju razvojnog preduzetništva kao partnera industrijskim preduzećima te unapređenje kvalitete življenja.

Potpunom implementacijom ovog dokumenta i drugih, koji proističu iz „Strategije ekonomskog razvoja FBiH“, prostor Federacije bit će prostor koji će putem održivog ekonomskog razvoja, pružiti svojim građanima kvalitetniji i perspektivniji život u svim aspektima poslovnog, edukativnog, kulturnog i sportskog. Jednostavno rečeno, bit će prostor za udoban život, proizvodnju i ulaganja.

Obzirom da su definirani dugoročni strateški ciljevi, radi lakše upravljivosti i efikasnije implementacije, predlaže se njihovo realiziranje u tri faze (prva 2009. – 2012.), što omogućava veći stepen prilagodljivosti na krize, negativne poremećaje te korištenje efekata dobivenih u prvoj fazi implementacije.

Aktivnosti predviđene za ispunjenje strateških ciljeva (date su u tablicama koje slijede u nastavku) mogu poslužiti nositeljima razvoja industrije, federalnim i kantonalnim ministarstvima za donošenje ispravnih odluka pred realnim dilemama: što razvijati, u šta investirati, koji su prioriteti u domenu istraživačko-razvojnih projekata, kako intenzivirati primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Strateški cilj 1.: Realizacija horizontalnih prioriteta u kantonima Federacije BiH

Oznaka	Prioritet	Mjera	Nosioci realizacije	Vrijeme realizacije
1.1.	Osiguravanje osnovnih pretpostavki za stvaranje ambijenta koji osigurava tržišno nadmetanje	1.1.1. Prostorno planiranje s izgrađenom infrastrukturom /poslovne, preduzetničke, industrijske zone/		
		1.1.2. Izgradnja poslovnih zona		
		1.1.3. Izgradnja institucija koje omogućuju transfer znanja i tehnologija u punom kapacitetu		
1.2.	Afirmacija nositelja razvoja u kantonima	1.2.1. Utvrđivanje prioriteta prvog i drugog reda po kantonima		
		1.2.2. Utvrđivanje potpore daljem razvoju industrijskog sektora		
		1.2.3. Izgradnja institucionalne infrastrukture / tehnoloških parkova, poslovnih inkubatora i sl./ ka podrška prioritetima I. i II. reda		
1.3.	Definiranje prioriteta prvog i drugog reda	1.3.1. Projektom Razvoj industrijske politike za svaki kanton dati su prioriteti prvog i drugog reda		
		1.3.2. Lokalnim strategijama trebaju se potvrditi ili modificirati prioriteti		
		1.3.3. Cjelokupnu infrastrukturu /od zakonodavne, finansijske, institucionalne, obrazovne i sl./ staviti u službu potpore prioritetima		
1.4.	Institucije institucionalne infrastrukture za potporu cjelokupnoj privredi	1.4.1. Formiranje institucija infrastrukture za potrebe privrede		
		1.4.2. Po odabiru institucije voditi računa da je optimalno: <ul style="list-style-type: none"> - postojanje tehnološkog parka u univerzitetskim centrima - postojanje centara izvrsnosti u kantonalnim centrima koja nemaju sveučilišne institucije - postojanje certificiranih (akreditiranih) laboratorija u svakom kantonalnom središtu za područja prvog i drugog prioriteta industrijskog razvitka - osiguranje laboratorija za industrijsku ekologiju u univerzitetskim središtima s naglaskom na prioritetne industrije 		

Strateški cilj 2.: Povećani doprinos industrije rastu životnog standarda i blagostanja građana u FBiH

Oznaka	Prioritet	Mjera	Nosioci realizacije	Vrijeme realizacije
2.1.	Unapređivanje ambijenta za proizvodnju	2.1.1. Izdavanje publikacija i promicanje putem medija		
		2.1.2. Promocija domaćih proizvoda na međunarodnim Sajmovima		
		2.1.3. Promocija proizvodnje kao jedine aktivnosti koja stvara novu vrijednost		
2.2.	Informiranje cjelokupne radno sposobne populacije o aktivnostima koje su vezane za proizvodnju	2.2.1. Širenje izdavačke djelatnosti /revije, literatura za korištenje u proizvodnji, sustavi kvalitete, priručnici i sl./		
		2.2.2. Praćenje i informiranje o proizvodnji koja supstituira uvozne proizvode		
		2.2.3. Predstavljanje značajnih postignuća u industriji		
2.3.	Uspostavljanje institucionalnog okvira za financijsko tržište	2.3.1. Donošenje zakonskih propisa za uspostavu fondova rizičnog kapitala specijaliziranih za srednje preduzetništvo i mala industrijska preduzeća		
2.4.	Agencija za koordinaciju predpristupnih fondova EU	2.4.1. Koordinacija suradnje: lokalnih vlasti, kantonalnih vlasti, Federacije i ekonomske diplomacije s preduzetnicima i gospodarstvenicima iz industrije s ciljem korištenja EU fondova		
2.5.	Podupiranje istraživanja koja su konkurentna na međunarodnoj razini	2.5.1. Istraživački projekti /realizacija/		
		2.5.2. Napredak mladih znanstvenika /doktorske ili postdoktorske studije/		
		2.5.3. Napredak mladih istraživača /znanstveni novaci i mlađi asistenti/		
		2.5.4. Razvoj znanstvenog sustava u FBiH		
2.6.	Podupiranje projekata koji stvaraju nove vrijednosti u industriji FBiH	2.6.1. Nabavka istraživačke opreme		
		2.6.2. Kratkoročne i dugoročne studijsko-stručne posjete /pokretljivost nastavnika, suradnika i stručnjaka/		
		2.6.3. Potpora inovacijama i intelektualnom vlasništvu		
2.7.	Podupiranje projekata koji potiču razvoj znanstvene infrastrukture u FBiH	2.7.1. Preduzetnička aktivnost utemeljena na visokoj tehnologiji		
		2.7.2. Evaluacija kvalitete rada fakulteta, instituta te akreditiranih i certificiranih laboratorija		
		2.7.3. Znanstveni skupovi i savjetovanja		

Strateški cilj 3.: Ubrzanje reindustrijaliziranja, revitaliziranja tehnološkog potencijala

Oznaka	Prioritet	Mjera	Nosioci realizacije	Vrijeme realizacije
3.1.	Uspostavljanje i razvoj mreže naučno – istraživačke infrastrukture	3.1.1. Odlučnije i znatno veće ulaganje u laboratorijsku opremu		
		3.1.2. Kompiuterizacija istraživačke mreže u skladu s važećim međunarodnim standardima		
		3.1.3. Obogaćivanje i širenje bibliotečkog fonda literature i Softvera		
3.2.	Reinvestiranje u istraživačku mrežu u industriji FBiH	3.2.1. Nabavka opreme za primijenjena i razvojna istraživanja		
		3.2.2. Evaluacija kvalitete rada u skladu s EU normama		
		3.2.3. Osigurati dovoljan stupanj iskorištenja /predvidjeti da opremu mogu koristiti i studenti, diplomci, magistranti i doktoranti/		
3.3.	Usavršavanje nove generacije naučnika na BiH univerzitetima	3.3.1. Pokrenuti spektar doktorskih poslijediplomskih studija		
		3.3.2. Koristiti boravke u razvijenim zemljama iz susjedstva i EU za specijalizacije		
		3.3.3. Doktorske teze raditi iz primijenjenih istraživanja za potrebe točno preciziranih industrijskih subjekata		
3.4.	Jača, snažnija i dinamičnija afirmacija specifičnih subjekata institucionalne infrastrukture	3.4.1. Izraditi sustav standardizacije i akreditacije (BATA)		
		3.4.2. Izraditi registar istraživača, institucija /posebno specifične opreme u njima/		
		3.4.3. Staviti u funkciju BiH istraživačku mrežu BIHARNET		
		3.4.4. Širiti mrežu naučnih institucija i tehnoloških parkova te osigurati preduvjete za usklađeniji razvitak svih dijelova FBiH		
3.5.	Promotivne aktivnosti	3.5.1. Ekonomska diplomacija u službi gospodarstva /konzulati, ambasade i diplomatska predstavništva trebaju biti gospodarski izlozi FBiH		
		3.5.2. Regrutiranje diplomata kao vrhunskih menadžera glede promidžbe cjelokupnog bogatstva FBiH		
		3.5.3. Predstavljanje značajnih postignuća na području inovacija i izvoza		
		3.5.4. Organiziranje savjetovanja o revitalizaciji i modernizaciji Industrije		
3.6.	Unaprijediti djelovanje Razvojne banke FBiH	3.6.1. Pribavljanje sredstava na tržištu kapitala		
		3.6.2. Provedba prioritarnih programa razvoja novonastalih malih industrijskih preduzeća		
		3.6.3. Suradnja s poslovnim bankama na realizaciji kreditnih Programa		
3.7.	Unaprijediti djelovanje poslovnih banaka	3.7.1. Kompleksni programi suradnje s Razvojnou bankom FBiH vezano za kredite		

Strateški cilj 4.: Povećanje stepena konkurentnosti industrijskih subjekata

Oznaka	Prioritet	Mjera	Nosioci realizacije	Vrijeme realizacije
4.1.	Osigurati stalni dotok kapitala - novca	4.1.1. Stimulirati štednju građana FBiH		
		4.1.2. Osigurati veću razinu inozemnih ulaganja u industriju FBiH		
		4.1.3. Dio sredstava od privatizacije – usmjeriti u industriju		
4.2.	Korporativno upravljanje u sprezi javnog i privatnog sektora	4.2.1. Završavanje privatizacije i provođenje stečaja u industrijskim preduzećima		
4.3.	Stimuliranje uvođenja novih tehnologija koje ne zagađuju okoliš	4.3.1. Osiguranje povoljnih kredita		
		4.3.2. Smanjenje administrativnih prepreka		
		4.3.3. Donošenje programa potpore za gašenje starih, a uvođenje novih tehnologija		
4.4.	Uvođenje elektroničkog poslovanja	4.4.1. Donošenje zakona o elektroničkom poslovanju		
		4.4.2. Izrada programa elektroničkog servisa za srednja preduzeća, interesno umrežena mala preduzeća i manje industrijske subjekte (e-porez, e-obrazovanje, e-pravo, e-zdravstvo i sl)		

Strateški cilj 5.: Povećanje stepena izvozne orijentacije industrije

Oznaka	Prioritet	Mjera	Nosioci realizacije	Vrijeme realizacije
5.1.	Povećanje obujma proizvodnje koja se klasificira u visokotehnološke industrije	5.1.1. Modernizacija proizvodnje uvozom novih tehnologija i Opreme		
		5.1.2. Interesno umrežavanje industrijskih preduzeća		
		5.1.3. Izrada proizvoda po EU standardima		
		5.1.4. Osiguranje tržišta uz pomoć ekonomske diplomacije		
5.2.	Kvalitetno osigurati transfer tehnologija, znanja i vještina	5.2.1. Opremanje istraživačkom opremom institucije za potporu industrijskim subjektima		
		5.2.2. Usvojiti standarde EU o kvaliteti proizvoda glede Sigurnosti		
		5.2.3. Osposobiti (izraditi) laboratorije i certificirati ih kako bi atesti i certifikati bili validni u EU		
5.3.	Kreiranje ambijenta koji podržava razvoj privrede zasnovane na uporabi informatičke i telekomunikacijske infrastrukture, novih materijala, tehnologije i znanja	5.3.1. Izgradnja društva obrazovanih, fleksibilnih i kreativnih ljudi koji žele da se permanentno obrazuju i da se zaposle		
		5.3.2. Kreiranje poticajnog inovativnog okruženja		
		5.3.3. Promoviranje razvoja društva znanja		

17.3 Uticaj globalne ekonomske krize na industrijsku politiku u FBiH

U uvjetima ekonomske krize čija je osnovna karakteristika pad privrednih aktivnosti, što za posljedicu ima smanjenje proizvodnje, a to opet znači ugrožavanje vitalnih funkcija društva, osnovno pitanje je kako voditi ekonomsku politiku.

Sada ekonomsku politiku treba voditi tako da se iz krize iziđe sa što manjim posljedicama, a ako se ukaže prilika, da se kriza iskoristi i stvori dobra razvojna osnova.

Realni sektor ekonomije BiH već je zahvaćen finansijskom krizom kroz otežavanje uvjeta korištenja kapitala (rast kamate, skraćanje rokova i teže osiguranje garancija), smanjenim potrebama za robom (smanjenje tražnje) i na domaćem i na ino-tržištu, ali i povećanjem konkurencije na svim tržištima.

Ozbiljno su ugrožena radna mjesta, smanjene investicije (a time i novo zapošljavanje), ozbiljno je ugrožen socijalni sektor. Ukoliko stopa rasta GDP padne na 4% - 4,5% sa sadašnjih cca 7%, za zemlje stepena razvijenosti BiH to znači recesiju u punom obimu.

U prvoj fazi udarce će osjetiti firme koje su najviše globalizirane, a to su prije svega metalni i građevinski sektor, gdje je i najveći multiplikativni faktor. Ostali sektori dolaze na udar poslije gore navedenih. Jednostavno smanjene investicijske aktivnosti u metalnom i građevinskom sektoru povući će ostale sektore. Promjene, odnosno pad dohotka na domaćem tržištu uvjetuju i promjene tražnje, najprije roba trajne potrošnje, dok će najstabilnija tražnja biti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru. Vlade, ovisno o situaciji, moraju učiniti maksimalni napor u pravcu neutraliziranja pogoršanja stanja. Sugerira se vladama da dobro ocijene posljedice krize po privredu i da preduzimaju energičnije mjere za ublažavanje posljedica krize.

Te energičnije mjere mogle bi se definirati na sljedeći način:

- 1) Da se poboljša ponuda novca za privredu kroz otvaranje novih kreditnih linija osobito za izvozno orijentiranu privredu, metalni, elektro i građevinski sektor, aktiviranje razvojne banke FBiH u punom kapacitetu, preduzimanje radnji na poboljšanju uvjeta štednje (povećanje visine osiguranog depozita), smanjenje javne potrošnje kako bi što više novca ostalo realnom sektoru – izvršitelji vlade svih nivoa;
- 2) Da se intenzivira sprečavanje nelojalne konkurencije uvoznih roba kroz kontrolu kvalitete uvoznih roba i ocjenu puštanja roba na tržište BiH kao i primjenu mjera zaštite od subvencionirane robe i dampaing – vlade i kontrolna tijela svih razina;
- 3) Da se ubrza početak javnih investicija u cestogradnju i, općenito, u prometnoj infrastrukturi i energetici – vlade svih razina;

- 4) Da se ubrza postupak ocjene usklađenosti BiH roba, tj. ubrzanje rada na Nacionalnom sistemu sigurnosti proizvoda kao preduvjeta za puštanje roba u promet i otvaranje tržišta BiH za direktna strana ulaganja – Vijeće ministara BiH;
- 5) Da se ubrzaju poslovi na izradi projekata koji se finansiraju iz EU fondova, svjetske banke, EBRD, kao i drugih međunarodnih razvojnih izvora – svi nivoi vlasti i komora u BiH;
- 6) Da se sirovine, repromaterijali, oprema za proizvodnju i rezervni dijelovi oslobode od carina u potpunosti – Vijeće ministara BiH i Parlament BiH;
- 7) Da se proračunski deficit ne namiruje iz prodaje imovine i ino-zaduženja, već kresanjem troškova u proračunskoj potrošnji – vlade svih nivoa;
- 8) Da se svi kapaciteti diplomatsko-konzularnih predstavništva, Vlada, Komora i posebno medija uključe u promociju domaćih roba skrećući pažnju potrošača na prednost kupovanja i trošenja domaćeg proizvoda.

U sadašnjoj situaciji BiH ima samo jedan pravi izlaz: užurbano aktiviranje novog investicijskog ciklusa u elektroenergetici i putnoj infrastrukturi kako bi domaće tržište, bar djelomično, kompenziralo pad potražnje na inozemnim tržištima.

Žurno i prioritetno se treba uraditi:

- Program razvoja mreža autocesta i brzih cesta,
- Program razvoja plinske mreže u Federaciji BiH,
- Program razvoja elektroenergetskog sektora s prijedlogom prioriteta.

Izvori finansiranja javnih investicija u periodu 2009.–2012. prioritetno će se odnositi na:

- a) sredstava od privatizacije (60% - 70%) koja treba plasirati putem Razvojne banke FBiH;
- b) sredstva javnih preduzeća (koja moraju biti pod većim nadzorom i u procesu planiranja i u procesu korištenja);
- c) sredstva domaćih investitora;
- d) FDI – direktne strane investicije;
- e) kreditna sredstva stranih banaka, asocijacija i drugih finansijskih institucija.

17.3.1 Svjetska ekonomska kriza i njene implikacije na zemlje u razvoju s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i Federaciju Bosne i Hercegovine

Historija nas uči jednoj svojoj odlici, značajki, osobini, a to je da se ponavlja. Ili se barem ponavlja u nekoj mjeri. Kako je to zapazio *John Kenneth Galbraith* i iznio u svojoj knjizi „Novac“, (*Galbraith J.K., 1975., 35*) „... od sedamnaestog stoljeća naovamo tako su se, usporedo s razvojem bankarstva, razvijali... i ciklusi euforije i panike.“ On dalje nastavlja (*Galbraith J.K., 1975., 35*): „Njihova se dužina približno poklapala s vremenom koje je ljudima bilo potrebno da zaborave posljednju katastrofu – a to je bilo vrijeme dovoljno da poumiru osramoćeni financijski geniji jedne generacije i da ih nadomjestite novi majstori za koje su lakovjerni ljudi mogli vjerovati, stanovito vrijeme čak opravdano, da se sve što dotaknu pretvara u suho zlato.“

U vrijeme svjetske finansijske krize, ili bolje rečeno u vrijeme kada ona po jednima jenjava, dok po drugima još nismo osjetili ono najgore (a ovu je polarizaciju važno istaći kako bi se što bolje ukazalo na težinu zadatka koji je pred nama), ove prethodno navedene riječi uvijek zanimljivog *Galbraith*-a djeluju kao predskazanje. Teško je, gotovo nemoguće, otići se dojmima da ova kriza, koliko god imala svojih specifičnosti, liči na nešto što smo već prošli, u manjoj ili većoj mjeri. Naravno, možda ne 'mi' u ovoj generaciji, ali zasigurno 'mi' kao ljudski rod.

Iako zadatak ovog teksta nije da se bavi uzrocima i fazama od kojih je kriza krenula i kroz koje je prošla, već prevashodno da se osvrne na implikacije i posljedice koje ona nosi, i to primarno za nerazvijeni svijet, odnosno zemlje u razvoju, samo ćemo se dotaknuti nekih njenih uzroka i početaka. Takođe, ideja nije samo prezentirati aktuelno, očito stanje, već pokušati proniknuti i iza 'danas', u nekakvo 'sutra', te zahvaljujući analizama i prognozama domaćih i inostranih stručnjaka, suprotstavljenih stajališta ili ne, doći do mogućih scenarija koji nas čekaju u skorijoj budućnosti.

17.3.2 Kriza – uzroci i počeci

U 2009. godini teško je pronaći dva ekonomska eksperta koji će se složiti oko uzroka i konačnih posljedica Velike ekonomske krize s kraja dvadesetih godina prošlog stoljeća, ili krize `70-ih. Još teže ih je bilo detektirati u moru tada prisutnih ponuđenih odgovora na pitanje zašto se i kako desilo nešto što je bilo nezamislivo (iako se je barem nekoliko desetaka puta ranije također desilo), a vrhunac izazova predstavljalo je opredjeljenje – koji je lijek, od mnoštva ponuđenih, najbolji za izlaz iz krize.

Loše i površne dijagnoze su najvažniji preduvjet za savršeno pogrešnu i sveobuhvatnu katastrofalnu ekonomsku politiku kao rješenje nastalih problema. U tom kontekstu, neopisivo je važno ne podleći pritiscima o trenutnom pronalaženju uzroka po svaku cijenu. Iskustvo nas uči (od *Wall Street*-a 30-ih, do Jugoistočne Azije 90-ih) da uglavnom nema jednog ili primarnog uzroka. Uglavnom je riječ o jednom složenom kolopletu odnosa, pojava, akcija, okolnosti i učesnika koji su, svaki na svoj način, doveli do kritičnih stanja. Važnost je još i veća ako znamo i to da aktuelni momenat jeste jedan od

rijetkih u ekonomskoj historiji kada će se, po svemu sudeći, mnoge stvari sistema iznova razmatrati i kada će započeti procesi izgradnje novog, ili možda, ne manje važno, reinženjeringa postojećeg sistema.

Kada govorimo o aktuelnoj krizi, problemi na *subprime* tržištu hipotekarnih zajmova u SAD, ili tržištu drugorazrednih hipotekarnih zajmova, uglavnom se hronološki kategoriziraju kao početak globalnih finansijskih problema. Identična je situacija i u pogledu uzroka krize. Tu se priča u stvari svodi na sekjuritiziranje koje predstavlja proces u kome se nelikvidni dugovni finansijski instrumenti (kredit, zajmovi, potraživanja) pretvaraju u likvidne, lakše utržive hartije od vrijednosti kojima se može trgovati na finansijskom tržištu.

Nažalost, sekjuritiziranje nije niti uzrok niti objašnjenje problema sa kojima se svjetska ekonomija suočava. Bilo bi daleko bolje i jednostavnije da ona to jeste, jer tada bi bila nedvosmisleno identifikovani uzrok i adekvatan lijek i terapija koja bi vodila ka ozdravljenju.

No, njena uloga i mjesto je vjerovatno među grupom okidača, ili detonatora koji su pokrenuli lavinu. Zbog ranije spomenute činjenice da cilj ovog teksta nije maksimalno iscrpiti pitanje uzroka krize, ovdje ćemo se držati općeprihvaćenog stava da je sve krenulo od sekjuritiziranja.

Prije nego je kao „iz vedra neba“, kako se isprva činilo, došlo do potpunog kolapsa stubova na kojima počiva kompletan finansijski sistem, stvari su izgledale zaista odlično. Tržište sekjuritiziranih vrijednosnih papira bilo je u stalnom usponu. Banke su zahvaljujući svojoj unapređenoj likvidnosti bile u poziciji da same traže klijente nudeći im hipotekarne kredite.

Nema sumnje da se u toku prvih par godina sekjuritiziranje pokazalo kao koristan posao, kako za banke, tako i za investitore, ali i sve posrednike koji učestvuju u ovom procesu. I da su se banke time zadovoljile i da su na tome stale, zaista bismo mogli govoriti o primjeru kako jedna genijalna finansijska inovacija može donijeti koristi svim stranama uključenim u ovaj proces – bankama kroz uvećanje njihovog kreditnog potencijala, korisnicima kredita kojima sredstva postaju dostupnija nego prije, posrednicima kroz njihove provizije, i opet bankama kroz uvećanje njihovih profita zahvaljujući uvećanom kreditnom potencijalu.

A onda su stvari krenule u pogrešnom pravcu. Banke su, uvidjevši sve prednosti sekjuritiziranja i mogućnosti koje ona nudi, povjerovala u nepogrešivost i nesalomljivost mehanizma koje su kreirale. Krenula je era moralnog hazarda, iz koje će se, kao što možemo vidjeti iz stvari koje se danas dešavaju oko nas, nakon euforije izroditi panika.

S obzirom da sekjuritiziranje, osim što oslobađa dugoročno vezana sredstva banke, istovremeno uklanja hipotekarne kreditne rizike iz bilansa stanja banke i prenosi ih, preko SPV¹ i vrijednosnog papira prodatog na tržištu, na investitore, banke polako

---

1 Specijalno namjensko pravno lice (Special Purpose Vehicle - SPV) osniva ili izdavaoc zajma (npr. poslovna banka) ili potpisnik (uderwriter), odnosno investiciona banka koja je garant i distributer emisije hartija od vrijednosti. Uloga SPV-a je da preuzme u svoj bilans aktivu koja se sekjuritizuje i da na osnovu pool-a te aktive

počinju gubiti interes za rigoroznim motrenjem boniteta i rizičnosti svojih kupaca. Kriteriji za dobijanje hipotekarnih kredita značajno su umanjeni, te su brojni, do tada „nekvalitetni“ i „rizični“, tzv. „*subprime*“ klijenti dobili priliku da postanu vlasnici domova. To je dodatno potaknulo potražnju kako za kreditima, tako i za nekretninama. No, kod ovog koraka u poticaju potražnje zapravo je već bilo riječ o nadimanju balona. Ali to tada niko nije ni primijetio. Ili barem niko kome bi bilo u interesu da prijavi i pokuša proširiti svjesnost o ovom problemu i sasvim izvjesnim posljedicama koje on nosi, u prvom redu uvećanju sistemskog rizika. Ostalo je historija.

17.3.3 Problemi sa kojima se suočava BiH i (F)BiH

Prognozirati ekonomske tokove nikada nije zahvalan zadatak. To posebno vrijedi za regione i prostore sa neuređenim ili barem nedovoljno uređenim sistemima i mehanizmima ekonomskog planiranja, a jedan takav je zasigurno Federacija Bosne i Hercegovine. Naravno, u našem slučaju važan kamen spoticanja je nedostatak, nedovoljan pristup i/ili nedovoljna pouzdanost statističkih pokazatelja kada su u pitanju industrijska kretanja kao i ukupna kretanja u ekonomiji.

Na početku je važno istaći da i naša zemlja, pa tako i Federacija Bosne i Hercegovine kao njen integralni dio, spada u red zemalja u razvoju, pa otuda i interes da se bavimo upravo procjenama mogućih implikacija i posljedica krize na ovu kategoriju zemalja. Zahvaljujući ovoj činjenici, bez obzira koliko mi o sebi možda mislili da smo specifičan slučaj, precedent u ekonomskoj historiji, ipak se i na našu stvarnost mogu primjeniti neka opća načela i prognoze kretanje za period koji slijedi, a koji su rezervirani za društva i zemlje u razvoju, odnosno zemlje niskog do srednjeg dohotka.

Ako je moguće prepoznati neke zajedničke posljedice za sve zemlje u razvoju, moguće je i prepoznati i zajedničke industrijske i druge politike koje bi se bavile pitanjima borbe protiv krize, sprečavanja i liječenja njenih posljedica, ili barem zajedničke fundamente na kojima bi počivale ove politike u različitim zemljama i regionima.

Mada je ekonomska historija prepuna primjera politika ekonomskog razvoja i rasta koje su dale gotovo savršene rezultate u pojedinim regionima, a u drugim se pokazale kao potpuni promašaj, ipak je moguće prepoznati neke osnovne smjernice kao važan korak na putu što boljeg pripremanja za period koji nam dolazi. Bez obzira što industrijske politike nisu garant uspjeha, jednako tako nemoguće je identificirati zemlje koje su postigle bilo kakav uspjeh bez istih. Zapravo, (*Rodrik D., 2009., 8*) ono što razdvaja uspješne od neuspješnih nije postojanje odnosno nepostojanje industrijske politike, već vještina sa kojom je ta politika implementirana.

Ako na priču o industrijskim politikama i strategijama i njihovom implementiranju primijenimo menadžersku logiku, sasvim je jasno da bi, zapravo, politika igrala ulogu vizije, a strategija put do ostvarenja vizije. U takvom scenariju izjave naših čelnih ljudi sa kraja 2008. godine, onih koji bi trebali imati i igrati ulogu vizionara, jasno ocrtavaju

---

emituje hartije od vrijednosti kojima se povezuju investitor i dužnik. Ovo pravno lice je, najčešće, u pravnoj formi trust-a, čime se omogućava povoljniji poreski tretman. SPV je formalno vlasnik aktive i nosilac obaveza prema investitorima.

činjenicu da je jedan od naših najvećih problema upravo na tom nivou – ovu zemlju jednostavno ne vode ljudi sa menadžerskom optikom, odnosno „velikom slikom“ u glavi.

Izjave kako će nas kriza obići, te kako ćemo ostati neokrznuti zahvaljujući vlastitoj izolaciji danas se pokazuju izuzetno neozbiljnim ili, u najmanju ruku, naivnim. Antirecesijske mjere došle su suviše kasno u odnosu na početak priče o krizi (gotovo šest mjeseci), a i neki su ih analitičari ocijenili suviše globalnim, napominjući da bi ove mjere trebale prije biti selektivne.

No, iako su predviđanja za protekli period bila crnja nego se to obistinilo, čini se da iz zone straha, od toga šta nosi sutra, još uvijek ne izlazimo. Kao uostalom niti cjelokupna svjetska ekonomija. Mnogi domaći analitičari (akademik prof. dr. Boris Tihi) su strahovali (i još uvijek strahuju) od velikih socijalnih nemira što se djelimično i obistinilo: imali smo i imamo nemire, ali još uvijek ne one velikih razmjera. No, ni ta opcija nije isključena. Ako se ukupnoj situaciji doda aranžman sa Međunarodnim monetarnim fondom koji predviđe radikalna smanjenja javne potrošnje, postaje vrlo izvjesno da slijede novi i vjerovatno veći socijalni nemiri i štrajkovi. Među analitičarima je sve više onih koji prepoznaju prerastanje ekonomske krize u socijalnu krizu što će dovesti do smanjenja industrijske proizvodnje (prema procjenama Svjetske Banke oko 22% GDP-a Bosne i Hercegovine kreira industrija, op.a.) i radnih mjesta, te do pada potražnje i ugroženosti izvoznika. Ista grupa analitičara tvrdi da nas kriza napada sa dvije strane: unutrašnje, zbog pada potražnje uslijed smanjenja kupovne moći, vanjske, zbog važnih izvoznika poput Mittal-a, Aluminij-a, Elektroprivrede koji sada 'uvoze' krizu nakon što su njihovi klijenti u inostranstvu značajno smanjili tražnju.

17.3.4 Implikacije svjetske ekonomske krize na zemlje u razvoju, s posebnim osvrtom na (F)BiH

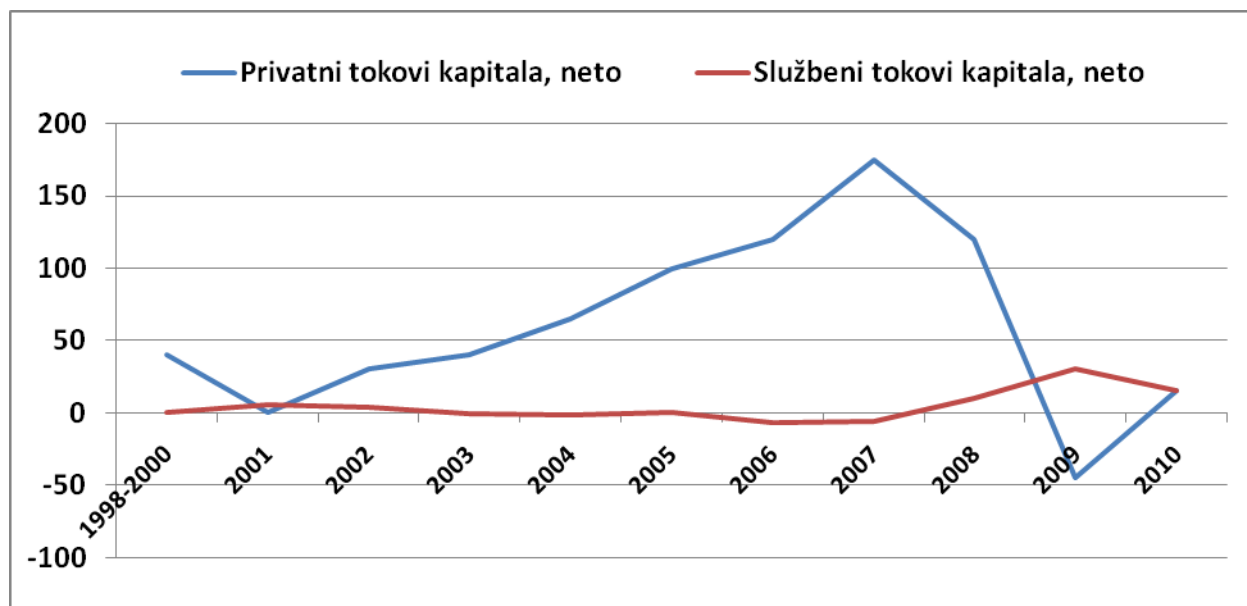
Ipak, iako nas svakodnevno „zapljuskuju“ crne najave i prognoze različitih analitičara, čini se da ima i onih koji smatraju da su implikacije ove krize na zemlje u razvoju uvelike indirektne. Ranije citirani autor sa *Harvard Kennedy School*, *Dani Rodrik*, u svom radu iz maja 2009. godine pod naslovom „*Rast nakon krize*“ iznosi tezu da (*Rodrik D., 2009., 11*) kada bogate nacije rastu sporije (ili nikako) ukupni nivo znanja i tehnologije, koja je dostupna firmama u siromašnim zemljama, nije smanjen. Potencijal unapređenja produktivnosti i sustizanja ostaje neokrtnjen.

Ono što može biti razlog za brigu jesu sljedeće posljedice usporenja rasta u bogatim zemljama na zemlje u razvoju (*Rodrik D., 2009., 11*):

- Umanjen apetit za prekogranično pozajmljivanje,
- Sporiji rast u svjetskoj trgovini,
- Manje tolerancije spram velikih debalansa spoljne trgovine,

Prvu od navedenih posljedica (kojom ćemo se i mi baviti) spominje i prof. Domljan koji kaže da je (*Domljan V., 2009.*) jedna popratna pojava finansijske krize bježanje kapitala u nacionalne vode. Neto tokovi privatnog kapitala prema ekonomijama u nastajanju i

zemljama s niskim dohotkom su presahnuli. Tokovi kapitala prema evropskim tranzicijskim ekonomijama će biti duplo manji nego prethodnih godina (2004., 2005. i 2006.), odnosno vratit će se na nivo koji su imali početkom ovog stoljeća.

Izvor: „Duge, polarne noći“, kolumna u magazinu „Global“, Domljan V., 2009.

Slika 17. 1. Priliv ino-sredstava u evropske tranzicijske ekonomije 1998.-2010. (temeljem MMF-ovih procjena)

Zbog teške situacije u zemljama s visokim dohotkom, tokovi kapitala prema zemljama izvan te skupine, pa tako i prema evropskim tranzicijskim ekonomijama, u koje spada i BiH, bit će na vrlo niskoj razini.

Zapravo, tvrdi prof. Domljan, dolazi do potpunog obrata tokova kapitala u bankarskom sektoru. Situaciju u kojoj su (Domljan V., 2009.) tokom 2000-tih, sve do globalne krize, banke-kćerke uvozile kapital od majki, jer se oplođivao po većoj stopi u BiH i drugim tranzicijskim ekonomijama nego u zemljama banaka-majki, više nema opravdanost kroz ekstraprofite čije je vrijeme prošlo.

Ako se u ovu priču uključi Globalni izvještaj o kompetitivnosti Svjetskog ekonomskog foruma mogu se sagledati potencijalne posljedice sa kojima bi se mogla suočiti Bosna i Hercegovina (pa tako i Federacija Bosne i Hercegovine) zbog spomenutih promjena tokova kapitala. Ovaj Izvještaj definira da mjerenje kompetitivnosti država počiva na pretpostavci da ekonomije zemalja prolaze kroz tri faze kompetitivnosti, i to (Sala-i-Martin X., Blanke J., Drzeniek Hanouz M., Geiger T., Mia I., Paua F., 2008., 7):

- FAZA 1: Faktorski vođena ekonomija – dominantna osnova na kojoj počiva kompetitivna prednost i izvoz jesu niski troškovi rada i prirodni resursi. Firme proizvode nediferencirane osnovne proizvode ili relativno jednostavne proizvode, koji se dalje dizajniraju u naprednijim zemljama. Tehnologija se usvaja kroz uvoz, dobavljačke sporazume, strane direktne investicije ili imitiranje. Kompanije se

natječu cijenom i uglavnom nemaju direktnog pristupa stranim klijentima, a u vrijednosnim lancima imaju ograničene uloge, fokusirajući se na sklapanje, radno-intenzivnu proizvodnju i vađenje sirovina.

- FAZA 2: Ekonomija bazirana na investiranju – prednost ovih zemalja dolazi od proizvodnje malo naprednijih proizvoda i usluga uz visoku efikasnost. No, proizvodi i usluge uglavnom nisu globalno diferencirani, a tehnologija i dizajn još uvijek u velikoj mjeri dolaze izvana. Do tehnologije se dolazi kroz licenciranje, zajednička ulaganja, strane direktne investicije i imitiranje. Iako su zemlje koje pripadaju ovoj fazi osjetljive na finansijske krize i eksterne sektorske šokove tražnje, kompetitivnost je stabilnija nego u faktorski vođenim ekonomijama.
- FAZA 3: Ekonomija bazirana na inovacijama – sposobnost proizvodnje inovativnih proizvoda i usluga na granicama globalne tehnologije, koristeći najnaprednije metode postaje dominantan izvor kompetitivne prednosti. Na ovom nivou kompanije se moraju takmičiti inovacijama.

Između ove tri faze nalaze se dvije međufaze, tzv. *tranzicija iz faze 1 u fazu 2*, i *tranzicija iz faze 2 u fazu 3*.

Tabela 17. 1: „Pragovi“ dohotka kao osnova za uspostavu faza

FAZA RAZVOJA	GDP per capita (u US\$)
FAZA 1: Faktorski vođena ekonomija	<2.000
<i>Tranzicija iz Faze 1 u Fazu 2</i>	<i>2.000 – 3.000</i>
FAZA 2: Ekonomija bazirana na investiranju	3.000 – 9.000
<i>Tranzicija iz Faze 2 u Fazu 3</i>	<i>9.000 – 17.000</i>
FAZA 3: Ekonomija bazirana na inovacijama	>17.000

Izvor: „Kompetitivnost zemalja i regiona jugoistočne Evrope 2008.-2009.“, Lagumdžija Z., 2008.

Kako GDP *per capita* Bosne i Hercegovine iznosi oko 3.700 US\$, nalazimo se na samom pragu faze 2, odnosno spadamo u red tzv. ekonomija baziranih na investiranju. Ako tu činjenicu stavimo u kontekst ranije spomenutih promjena u tokovima kapitala spram evropskih tranzicijskih zemalja, među kojima je i naša zemlja, to bi moglo značiti da je naš dalji put, od ekonomije bazirane na investiranju ka narednoj međufazi, i u konačnici približavanju ekonomiji baziranoj na inovacijama dodatno produžen.

No, takvo što sa sobom može nositi i neke pozitivne momente. Naime, nema sumnje da smo mi i dalje, barem djelimično tzv. *aid-driven* ekonomija ili ekonomija ovisna o pomoći. Redukcija ovakvih sredstva prisiljava zemlju da pronađe alternativna rješenja i, uvjetno rečeno, ponaša se kao preduzetnik. No, ovo naravno ostaje samo na nivou razmišljanja.

Svaka od navedenih, eventualnih ili već evidentnih opasnosti ili, generalno, implikacija za ekonomiju FBiH partikularno objašnjava pravu prirodu, osnov i obuhvat problema smanjenja eksternog finansiranja naše ekonomije. *Rodrik* i *Domljan* samo naznačavaju

neke od svih relevantnih karakteristika, dok metodologija Globalnog izvještaja o kompetitivnosti, preuzimajući logiku modela Porter-ovog dijamanta odabirom kriterija za rangiranost zemlje u datu fazu (visine GDP-a zemlje), ne nudi nam više od agregiranog rezultata svih snaga i slabosti date ekonomije. Da bi obuhvatili ono što nas primarno zanima, a to su upravo odgovori na pitanja kao što je - zašto je GDP na datom nivou, a ne viši ili niži, potrebno je upravo posmatrati izvorni Porter-ov model, prema kojem bi se naša zemlja (ili FBiH) zapravo trebala nalaziti u fazi I, faktorski vođena ekonomija. Poseban problem, u tom svjetlu, jeste da upravo faktor koji se izdvaja kao isuviše važan po ekonomiju FBiH jeste kapital. Preciznije bi bilo reći da je problem zapravo u njegovom nedostatku, te, posljedično, u oslonjenosti na njegovo pribavljanje od strane eksternih izvora. Tu treba uzeti u obzir specifičnost našeg bankarskog sektora (u tom smislu se podsjetiti analize prof. Domljana) i mnoštvo drugih specifičnih pokazatelja, koje možda na najdirektniji način objedinjuje nedvojbeno priznanje ovakvog stava, a to je trenutno opredjeljenje za neophodnost dobijanja aranžmana MMF-a. Posljedni dio mozaika jeste koncept *aid driven economy* koji do kraja precizno, u okviru faze faktorski vođene ekonomije, zapravo ukazuje na činjenicu da je ekonomija FBiH, u kontekstu ovisnosti o faktoru kapitala, manje ugrožena sa aspekta nedostatka stranih direktnih ili portfolio investicija, ili čak vidova kratkoročnog kretanja inostranog kapitala, a za što se dokazi nalaze u podacima iz Biltena CBBiH koji govore o konstantno umjerenom, u najbolju ruku, prilivu stranog kapitala u FBiH. Kapital koji dolazi u FBiH zapravo je više oslonjen na tzv. neformalne kapitalne tokove, tipa doznaka iz inostranstva od strane dijaspore, donacija i sl.

Logičan zaključak jeste da ako se FBiH nalazi u fazi razvoja koju identificiraju *Porter*, Globalni izvještaj o konkurentnosti i lokalno prilagođena dijagnoza koncepta *aid driven economy*, tada u duhu prepoznatih simptoma i tokova odvijanja krize (*Rodrik*, Domljan, Kešetović), koji kao zajednički sadržilac imaju smanjenje priliva kapitala u zemlje u razvoju, jasno je da će uslijediti udar na jedan od osnovnih stubova ekonomije FBiH.

17.3.5 Zaključna razmatranja

Ono što se često moglo čuti otkako je priča o krizi postala dio svakodnevnice prosječnog građanina jeste ona cinična izjava kako nam je manje-više svejedno dolazi li svjetska finansijska i ekonomska kriza i kod nas ili ne jer mi smo svakako već godinama u krizi. Nema sumnje da smo imali mnogo problema još mnogo prije izbijanja krize i da ćemo mnoge od njih još uvijek imati i kada kriza prođe. No, isto tako jasno je da je ona produbila postojeće probleme (osim što je sa sobom donijela i neke nove) i dodatno otežala i zakomplicirala našu situaciju.

Ipak, napredovali smo kroz krizu. Istina, puževim koracima, ali... U kontekstu tog napretka, sasvim je sigurno da danas u Federaciji Bosne i Hercegovine više niko ozbiljan ne tvrdi da će nas kriza zaobići. To je, za početak, dobar znak: svjesni smo da postoji problem i da je potrebno sa istim se suočiti. Pojavni oblici krize zapravo su već tu i ogledaju se u smanjenom broju radnih mjesta, smanjenju industrijske proizvodnje (u FBiH u prvom kvartalu 2009. godine za jednu desetinu manja u odnosu na proizvodnju u

prvom kvartalu prethodne godine), te sve većim izgledima da ćemo se susresti sa ozbiljnim socijalnim nemirima.

Kakve god bile, donešene su i antirecesijske mjere. No, to ne može biti dovoljno. Moramo ići korak dalje. Sve je više ekonomskih eksperata koji se slažu da će kriza kod nas potrajati, a u najoptimističnijim prognozama kraj krize uglavnom se ne nazire prije kraja 2010. godine – previše dug period da bismo se sa istim kockali. Dovoljne su samo tri posljedice koje prof. Kešetović primjećuje – desetine hiljada radnika je ostalo bez posla, iz inostranstva se vraćaju otpušteni, a smanjit će se i doznake naše dijaspore – da situacija postane iznimno ozbiljna.

Da ne bude sve tako crno, kako *Rodrik* zaključuje (*Rodrik D., 2009., 27*), ima prostora za oprezni optimizam kada je u pitanju budućnost nacija u razvoju. Dobra vijest je da zemlje u razvoju mogu nastaviti rasti ubrzano čak i kada se desi nekakvo usporenje u svjetskoj trgovini. Loša vijest je da se željeni rezultat neće desiti sam od sebe, kao rezultat čarolije tržišnih sila. Hoćemo li izabrati put stvaranja željenog rezultata? Hoće li političari koji imaju moć koristiti menadžerske vještine?

LITERATURA

1. Growth After The Crisis, Rodrik D., May 2009
  2. The Global Competitiveness Report 2008-2009, World Economic Forum (Davos, Switzerland), Porter M.E., Schwab K., Davos, 2008
  3. The Global Competitiveness Report 2007-2008, World Economic Forum (Davos, Switzerland), Porter M.E., Sala-i-Martin X., Schwab K., Davos, 2007
  4. Kompetitivnost zemalja i regiona Jugoistočne Evrope 2008-2009, Zlatko Lagumdžija, Regional Economic Forum i MIT Centar Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
  5. Kompetitivnost zemalja i regiona Jugoistočne Evrope 2007-2008, Zlatko Lagumdžija, Regional Economic Forum i MIT Centar Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
  6. Kompetitivnost Bosne i Hercegovine i regiona Jugoistočne Evrope 2008-2009, Zlatko Lagumdžija, Regional Economic Forum i MIT Centar Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
  7. Kompetitivnost Bosne i Hercegovine i regiona Jugoistočne Evrope 2007-2008, Zlatko Lagumdžija, Regional Economic Forum i MIT Centar Ekonomskog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
-
1. Duge, polarne noći - kolumna, Domljan V., magazin Global, Sarajevo, 2009.
  2. Dnevni list Oslobođenje, 22. mart 2009., intervju sa prof.dr. Izudinom Kešetovićem
  3. Dnevni list Oslobođenje, 08. maj 2009., intervju sa akademikom, prof.dr. Borisom Tihim